

Департамент освіти і науки
Чернівецької облдержадміністрації
Чернівецька обласна військова адміністрація
КОПНЗ «Буковинська Мала академія наук учнівської молоді»

ДОСЛІДЖУЄМО БУКОВИНУ

*Збірник наукових досліджень та тез робіт
переможців II етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту*

Чернівці, 2022

*Видається за ухвалою науково-методичної ради
КОПНЗ «Буковинська Мала академія наук учнівської молоді»*

Відповідальний за випуск: **Тріска М. К.**, директор БМАНУМ

Упорядники: *Дика О. І.
Мотрюк А. П.
Денис М. М.
Купчанко І. М.
Прокопець П. Г.*

Редактор: *Мотрюк А. П.*

Збірник наукових досліджень та тез робіт переможців II етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту. Чернівці: КОПНЗ «Буковинська Мала академія наук учнівської молоді», 2022. 278 с.

У збірнику подаються науково-дослідницькі роботи слухачів Буковинської Малої академії наук учнівської молоді про Буковину, буковинців, їх внесок у розвиток культури, науки, мистецтва та тези найкращих наукових проектів.

Рекомендовано для використання у навчально-виховному процесі викладачам БМАНУМ та педагогам закладів освіти області.

Відповідальність за зміст учнівських робіт, точність і достовірність поданих фактів несуть автори.

КОМУНАЛЬНИЙ ОБЛАСНИЙ ПОЗАШКІЛЬНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«БУКОВИНСЬКА МАЛА АКАДЕМІЯ НАУК УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ»

ЦИТАТА ЯК ЗНАКОВИЙ ВИМІР ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОГО ДОСВІДУ ВОЛОДИМИРА МИХАЙЛОВСЬКОГО

Автор:

Грицик Олександра,
учениця 9 класу
Кельменецького ліцею-опорного закладу
Кельменецької ТГ

Науковий керівник:

Кульбабська О. В., доктор філологічних наук,
професор кафедри сучасної української мови
ЧНУ імені Юрія Федьковича

Керівник:

Крива Д. В., учитель-методист,
учитель української мови та літератури
Кельменецького ліцею-опорного закладу
Кельменецької ТГ

У сучасному мовознавстві виформувалися новітні підходи, спрямовані на дослідження художнього тексту і його компонентів у вимірі культурного діалогу. Визначальною в цьому аспекті стала *теорія діалогічності–інтертекстуальності*. Отже, **інтертекстуальність** – наявність у певному тексті слідів інших текстів, явище, що його спостерігаємо у використанні прецедентних (тобто відомих певній спільноті) текстів у художньому творі, які апелюють до актуалізації фонової інформації автора та „культурної пам’яті” читача. Основними виявами інтертекстуальності в тексті є *цитати, алюзії, ремінісценції, мандрівні сюжети*. Оновлене – *широке* – витлумачення цитати виструнчують словниково-енциклопедичні та монографічні видання кінця ХХ – початку ХХІ ст., як-от: „Один із видів текстової категорії інтертекстуальності, дослівне введення до тексту фрагмента іншого тексту або висловлення. Це зумовлює рекурсивні відношення діалогічності тексту із семіотичним універсумом культури”.

Цитатою є не так *безпосереднє запозичення текстового фрагмента*, як *актуалізація* (опертя на нього чи відштовхування від нього) *функціонально-стилістичного коду*, що репрезентує певний спосіб мовомислення або стилістичну, мовно-естетичну чи жанрову традицію;

– цитата тепер застосовується для номінації *будь-якого перегуку*, що пов’язує пам’ятки культури, не тільки літературні (потoki кодів, жанрові зв’язки, парафрази, асоціативні відсилання, ледь вловні алюзії);

– сфера застосування поняття цитата не обмежується тільки простором словесної, вербальної культури, а охоплює різні знакові системи, у яких *цитата має внутрішньодискурсивний* (наприклад, музика в музиці, фільм у фільмі) або *інтердискурсивний, міжсистемний* (наприклад, література в музиці, образотворче мистецтво в поезії), *інтермедіальний характер*.

Саме другу концепцію взято до уваги в нашому дослідженні.

Отже, за широкого розуміння цитати дослідники беруть до уваги смислові, текстотвірні, семантико-функційні аспекти вживання цитатних висловлень у мові й у тексті, різних типах дискурсів, увиразнюючи їх сучасний статус як одиниць рецептивної стилістики.

Сучасні підходи до вивчення природи цитувань у текстах різних стилів і жанрів, науковий перегляд традиційного розуміння явища цитатності дещо розмивають чіткість критеріїв для розмежування близьких понять цитата / ремінісценція, цитата / алюзія, цитата / інтертекстема. Водночас оновлення методів і підходів до аналізу цитатних висловлень дають змогу умотивувати новітній статус цитати як одного з ключових понять рецептивної стилістики тексту. Одним із пріоритетних напрямів лінгвістики тексту стало вивчення мовних засобів діалогічності, у т. ч. і між текстами, інвентаризація одиниць, що увиразнюють інтертекстуальні відношення, аналіз механізмів входження „чужого мовлення” в нові авторські тексти – художні, публіцистичні та наукові. У цьому аспекті дослідження явища цитації набуло актуальності й практичної спрямованості.

Цитата як мовний і лінгвокультурний феномен здавна перебуває в полі уваги вчених-філологів. Попри традицію кваліфікації цитатного висловлення як дослівно наведеного в мовленні уривка якогось тексту чи точно відтвореного вислову якоїсь особи, спостережено його новітні інтерпретації.

У сучасних мовознавчих працях цитату розглядають як *будь-який перегук*, що пов’язує пам’ятки культури, до того ж не тільки літературні. До основних ознак цитати уналежнюють: 1) конденсацію інформації про автора та / або першоджерело; 2) відтворюваність форми і змісту; 3) відносну значеннєву автономність, здебільшого специфічне графічне оформлення.

Характерною ознакою текстів у двокнижжі Володимира Михайловського „Мелодія білого смутку” та „Журналістика – то моя дорога до Істини...” є взаємодія новоутвореного тексту з першоджерелами, що її спостережено в міжтекстових зв’язках. Автор уміло вводить в текстовий масив низку цитат – елементів інтертекстуальності та прецедентних текстів. Тому в другому розділі здійснено спробу класифікації цитат та осмислення „чужого слова” в його художньому і публіцистичному доробку. У презентованій роботі ми здебільшого спиратимемося на класифікаційні ознаки, що їх обґрунтувала мовознавиця в ході вивчення специфіки поетичного тексту, але в проєкції на конкретний ілюстративний матеріал. Спробуємо об’єднати в групи цитати як маркери інтертекстуальності різностильових текстів В. І. Михайловського за графічним маркуванням, метою введення цитатного висловлення в текст, з огляду на „ремарки цитування”, місце заголовка та епіграфа, які відіграють текстотвірну роль; ураховуючи впізнаваність цитати читачем, точність

відтворення та функції цих фрагментів „чужого слова” в новому тексті. Багатоголосся своїх художньо-публіцистичних творів Володимир Михайловський пояснював так: „І я удачливий тим, що журналістика багато років вела й веде мене найгарячішими точками Життя, туди, де обстоюються людська Правда, Совісність, де утверджувалася та утверджується наша свята Соборність. У моїх журналістських блокнотах, диктофонних записах багато життєвих історій. Це дуже вагомні зачинки для майбутніх новел, оповідань, повістей. Я щасливий, що маю певний творчий доробок і в журналістиці, і в літературі й не дав згубитися в часі дуже багатьом людям. Тим людям, котрі навіть у найважчих випробуваннях залишалися вірними і Богу, і Україні”. Отож, на нашу думку, саме прагнення не загубити думки багатьох людей є причиною активного вживання цитатних висловлень у новостворених текстах письменника-публіциста.

За нашими спостереженнями, цитата як фрагмент лінгвістичного знання в ідіолекті буковинського письменника є маркером інтелектуалізації його мовомислення. Водночас солідарні з констатацією С. Я. Єрмоленко, що „У сприйнятому й інтерпретованому тексті об’єднується автор і читач, і тим самим витворюється щоразу новий феномен, нова якість прочитання тексту”

У текстах „Мелодії білого смутку” та „Журналістика – то моя дорога до Істини...” зафіксовано різні **способи графічного маркування цитат**, що послужили інструментом для розпізнання першоджерела. Зокрема, Володимир Михайловський використовує повне (власне-цитати) й неповне маркування цитатного висловлення.

Отже, спостерігаємо, що цитати в авторському новотексті мають різне маркування та дублюють принцип комунікативного впливу на адресата, які „переплітаються з функцією компресії інформації і функцією створення емоційно-оцінних, естетичних і функціонально-стилістичних конотацій” та мають здатність відтворення емоційного ставлення автора до повідомлюваного і сигналізації уваги читача без перешкод відтворення „чужого слова”.

Введення цитат в художні й публіцистичні тексти не є випадковим та апелює до аргументування думки автора, увиразнюючи її зразками вітчизняної і світової класики. Класифікація за кореляцією цитованого висловлювання із текстом-першоджерелом дає змогу простежити типологію цитат В. Михайловського на лексичному рівні, виявити різні підходи для введення „чужого слова” у свій текст, відтворити особливості комунікації автора та адресата.

Мовна свідомість В. Михайловського часто звертається до **біблійних текстів**, що варто розглядати „передусім як механізм діалогування авторського тексту з універсумом духовної культури, функціонально-стилістичний код”. Активне введення біблійних цитат у художній текст

доводить потужний зв'язок Святого Письма із сучасними творами та його належність до вічно-незмінних думок.

Окрім релігійної сфери, у творах Володимира Михайловського досить потужна й різноманітна джерельна база введених цитат. Це засвідчує багатоплановість мислення та високий рівень начитаності автора, що дає змогу читачеві актуалізувати власні знання та побачити спільність чи відмінність тексту і „чужого слова”. Окреме місце відведено **офіційним документам** з посиланнями на джерело, які є необхідним елементом публіцистичного жанру для затвердження й увиразнення власної думки фактами. Комунікація письменника зі своїми попередниками, зокрема використання **уривків із художніх творів класиків**, урізноманітнює мовну картину твору та збагачує його прикладами: *О, як нам потрібно знову звернутися до мудрості безсмертного Івана Франка, натхненника Федьковичевої «Буковини»! Зокрема, до його поеми «Великі роковини», що була заборонена в часи комуністичного режиму. Хоча, здавалося б, чому? Адже в ній Великий Каменяр щиро і відверто роздумує над життям-буттям рідного народу, досягає у творі гострого, нещадного узагальнення, яке мало збудити приспане сумління, викликати почуття сорому, а отже, й бажання стати на захист своєї честі:*

*Ми всі такі. Що в інших ганьби знак,
Се ми приймаємо, як хліб насущний!
У інших ренегат – у нас добряк;
У інших підлий – в нас старшим послушний.
У них кажуть просто, якщо так:
Безхарактерний, – в нас лиш простодушний.
Не стало встиду в нас! Ми в супокою
Упідлились, ще й горді підлотою.*

У текстах письменника трапляється чимало поезій, які виділені курсивом для розпізнаваності в тексті: Стояв біля мене у вишитій промоклій до нитки сорочці буковинський поет з Кіцманщини Віктор Зубар, тримаючи національний прапор у руці. Він різко звів погляд у небо, і я побачив, що Зубар був щасливий до неймовірності, коли раптом по пам'яті читав мені:

*Україно-мати! Вклякнеш на коліно,
Я тобі віддався серцем і чолом,
Пригорнув до серця прапор синьо-жовтий,
Що мене підносить молодим крилом.
На Дніпрових кручах та й на Верховині
Дихає озоном небо голубе,
Україно-думо, у лихій годині
Упаду за тебе, щоб спасти тебе.*

За наявністю/відсутністю вказівки про належність авторів в лінгвістичному дискурсі експліцитний інтертекст-цитата може бути:

– *атрибутованого типу* (зокрема із згадуванням прізвища автора цитованого тексту);

– *неатрибутованого типу* (без згадування автора першотексту).

Звертання до чужого тексту може здійснюватись як **натяк** для актуалізації попередньо прочитаної читачем літератури та його взаємодію з

автором, що допомагає виявити інтертекстуальність знань. Художня комунікація створює необмежене поле для роздумів та розпізнаваності адресатом чужого слова, інколи й підсвідомо. У такому разі стратегія автора підтримується завдяки одиничним чи комплексним одиницям інтертекстуальних маркерів, що

охоплюють заголовки, епіграфи, імена.

Заголовок відображає найбільш явний інструмент для демонстрації співвідношення власного тексту із чужим, сучасності та минувшини, оскільки передовсім увагу читача спрямовано на назву. Наприклад, Володимир Михайловський використовує біблійні образи й мотиви у назвах своїх новел: „Погляд з потойбіччя”, „Покараний гріх”, „Господи, врятуй від лукавого”, „Благостина вічності”, „У полум’ї небесної свічки”. Таке звертання вже в назвах не є випадковим, оскільки письменник описує гріхи суспільства, відкриваючи найжорстокіші факти. Отож автор звертає увагу читача на неминучість покарання.

Введення в текст **персоналізованих історичних постатей чи імен** також створює ефект розпізнаваності чужих текстів. Герої В. Михайловського пройшли крізь пекло війни, повоєнного неспокою, муки вдівства і самотності: новели „Німко”, „Таїна”; підступності режиму і сибірської каторги: новели „Кривенька качечка”, „Вишні зимного літа”; крізь примусову колективізацію і сучасну еміграцію: новели „Дивак”, „Срібна черешня”. Цього виявилось достатньо, щоб посилити чи актуалізувати історичні знання читача.

Володимир Михайловський досить часто вписує в контекст крилаті вислови, наприклад: *З дня у день: жити стало краще, жити стало веселіше; Але, як кажуть, усе минає, все змінюється; прислів’я і приказки «Недобре, вуйку, не-до-обре-е... Але лихо приходить тихо, – вичавлював з себе прикрість»;* «Та й не все купується, Кіндрате, – вуйко Іван ледве перевів дух. – **Як і не всі гроші гріють»;** **Ранні пташки, Докіє, росу п’ють, а пізні – слізки.** Не завжди гріх відмивають. Такі цитатні одиниці „відіграють особливу роль у передачі досвіду, адже паремії

у стислій місткій формі відображають найважливіші для людей ідеї та є фрагментом мовної картини світу” і не тільки описують погляди автора, а й інтерпретують і виражають власне ставлення до тексту.

У другому розділі здійснено спробу осмислення інтертекстуальних зв'язків у художніх і публіцистичних текстах Володимира Михайловського, зокрема типологізовано цитати як маркери міжтекстових відношень. Дібраний і проаналізований фактичний матеріал дослідження дав змогу виокремити нові функції цитат у новостворених текстах, з-поміж яких: *прогностично-текстотвірна* (епітекстова позиція у художньому/публіцистичному творі), *паратекстуальна* (властива епіграфу), *функційно-стилістична* (наприклад, зв'язок авторського тексту зі Святим Письмом) та *паремійна* (використання прислів'їв і приказок).

У сучасному мовознавстві панує інтегративний підхід до вивчення явища цитатності. Окрім традиційних історико-мовного та лінгвостилістичного підходів, усе частіше дослідники застосовують методи й прийоми лінгвокогнітивного, лінгвокультурологічного аналізів, вдаються до концептуальних засад лінгвопоетики. Новітній інструментарій актуалізує необхідність комплексного вивчення цитат як одиниць структурно-композиційної організації художнього, публіцистичного й наукового текстів, установлення їх співвідношень із комунікативно-прагматичними обставинами спілкування автора й читача, випрацювання критеріїв класифікації цитатних висловлень – носіїв знакової мовно-культурної, мовно-естетичної інформації.

Поставивши собі за мету проаналізувати структурно-семантичні й функційні особливості цитат у двокнижжі українського письменника з Буковини Володимира Михайловського „Мелодія білого смутку” та „Журналістика – то моя дорога до Істини...”, ми з'ясували, що родинне коріння, православна віра, рівень філологічної освіти, багатий журналістський досвід, знайомство з культурно-мистецькими та політичними діячами, пересічними українцями, мовлення яких рясніє народною творчістю, забезпечили письменнику-публіцисту майстерне використання „чужого слова” в новостворених текстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Володимир Михайловський. Літературно-мистецька Буковиніана–2004 : метод.-бібліогр. матеріали. Чернівці, 2004. С. 67– 86.
2. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : [монографія]. Київ : НДУ, 2007. 444 с.
3. Романченко А. П. Інтертекстуальність як реалізація діалогічності лінгвістичного дискурсу // Web of Scholar. 2018. Т. 1. Вип. 11. С. 51–56. [Електронний ресурс] 2018. URL: <https://ws-conference.com/webofscholar>.